

PREVZEMANJE BESED V SLOVENŠČINI¹

V slovenščini nimamo ustaljenih pravil za prevzemanje tujih besed. O prevzemanju tujih besed sicer govorijo pravopisna pravila, toda tako praksa pisne slovenščine kot pravila, ki so stara več kot 20 let, odkrivata številne nedoslednosti. Pričujoče besedilo, nastalo na osnovi večletnih izkušenj pri urejanju leksikografskih knjig, povzema protislovja, nepotrebno zapletenost in pomanjkljivost slovenskih pravopisnih pravil o prevzemanju besed, predvsem lastnih imen, ter ponudi alternativno vodilo.

Slovenski pravopisi in prevzete besede

Pravilo o prevzemanju besed ob lastnih imenih prvi zgolj mimogrede omeni tretji slovenski pravopis, pravopis Antona Breznika in Frana Ramovša iz leta 1935. V 15. členu svari pred prisiljenim prevajanjem neslovanskih imen (npr. *Frankobrod* namesto *Franfurt*) in izrecno zapiše, da se tuja lastna imena »pišejo v podomačeni in tuji obliki«. Avtorja ponudita pravila za domačenje imen iz slovanskih in staroklasičnih jezikov, ki jih glasovno domačimo, v 18. členu pa preprosto dodata: »lastna imena drugih jezikov pišemo v nespremenjeni obliki«. Navodilo ne pove, katera je ta nespremenjena oblika in katere jezike ima v mislih.

Pravopis iz leta 1950, ki ga je prvega podpisala SAZU, v 28. členu ugotavlja, da tuja lastna imena v splošni rabi »bolj prilagajamo domači pisavi (fonetična pisava), v strokovni (znanstveni) rabi pa ostajamo bliže prvotni obliki«. Pravila izrecno govorijo o tem, da »[r]omanska, germanska, angleška lastna imena in imena iz tistih jezikov, ki uporabljajo latinico, pišemo v imenovalniku v nespremenjeni obliki« (32. člen). Na drugi strani pa »[i]mena iz izvenevropskih jezikov, ki se ne pišejo z latinico in jih omikani narodi pišejo vsak s svojim pravopisom, tudi mi pišemo fonetično« (41. člen). Dodatno besedilo o tematiki prevzemanja besed govori o določanju obrazil.

¹ Osnutek razprave je bil javno prvič predstavljen Društvu slovenskih književnih prevajalcev na predavanju 23. 10. 2002. Mnogi primeri so napaberkovani na osnovi pogovorov z različnimi sodelavci, še posebej pa se zahvaljujem Milanu Orožnu Adamiču in Zoranu Krstuloviču za potrditev izpeljav o geografskih in bibliotekarskih načelih glede lastnih imen.

Slovenska pravopisna pravila so s temi določili priporočila enostavno in v svetu še vedno ustaljeno razlikovanje med latiničnimi in nelatiničnimi pisavami. Uvedla pa so tudi nepotrebno razlikovanje med strokovnimi in poljudnimi besedili, po katerem bi lahko menili, da poznamo kaj več kot eno obliko pisne slovenščine. Pravila v strokovnih besedilih zapovedujejo pisno prevzemanje latinične pisave, z vsemi dodatnimi znaki vred, ki jih za zapisovanje glasov uporabljajo jeziki z latinično pisavo, tudi slovanski. Za nelatinične izvenevropske pisave v strokovnih besedilih izrecno dopuščajo prevzemanje, »bliže prvotni obliki«. Bližina in prvotna oblika nista bili opisani, prav tako ne to, kakšno je fonetično prevzemanje besed iz različnih jezikov v poljudnih besedilih, kar so opredelila naslednja pravopisna pravila.

Razlikovanje med strokovnimi in poljudnimi besedili je ohranjeno v pravopisu iz leta 1962, ki je pravila precej razširil. V 55. členu preberemo, da strokovno besedilo upošteva izvirne pisave, »pri prepisu pa z vso grafično natančnostjo prenaša črke z vsemi diakritičnimi znamenji«. Drugače je v poljudni rabi, kjer »pišemo lahko samo osnovne črke brez diakritičnih znamenj« in »zapis približujemo izgovoru« (prav tam). V nadaljevanju so nato prvič v pravopisnih pravilih zbrane nekatere glasovne vrednosti različnih jezikov, katerih izrazi naj bi se domačili. Najprej navajajo tipografske poenostavitve za pisanje izrazov iz jezikov z latinično pisavo (56. člen); glasovno domačenje priporočajo le za latinščino, pri romunskih, albanskih in turških imenih predpišejo glasovno domačenje peščice črk in dvočrkovij, pri nekaterih drugih evropskih jezikih pa so našteje možne tipografske poenostavitve. Za cirilico pravila predpisujejo fonetični zapis, saj »s cirilico pišejo fonetično« (57. člen). V poglavju Druge pisave (57. člen) so navodila za prevzemanje staro- in novogrške pisave ter za »arabske in druge afriške in azijske pisave«. Pravila nejasno zapišejo, da so slednje »v glavnem fonetične, zato jih prenaša vsak jezik po svojih fonetičnih zapisih« (prav tam). Zakaj bi bile soglasniške, zlogovne ali piktografske pisave po svoji naravi fonetične, tj. domačijo glede na izgovor (v resnici vse niso take), pravila ne pojasnjujejo. Zapovedujejo pa »opuščanje transkripcijskih ovinkov prek francoščine in angleščine« (prav tam) in navajajo kratka vodila za prevzemanje arabskih in indijskih besed; v znanstvenem zapisu vseeno izrecno dopuščajo tudi »nefonetično« prevzemanje (npr. *Aqaba* namesto *Akaba*).

Pomembna novost pravopisa iz leta 1962 je posredno enačenje občnih besed in lastnih imen. Pravopis iz leta 1950 je o glasovni vrednosti prevzetih besed izrecno govoril le ob lastnih imenih iz nelatiničnih pisav v poljudni rabi in tujkah (občnih besedah): »tako nam je bila beseda *meeting* /.../ še pred 10 leti redka tujka, zdaj je splošno znan izraz, zato jo pišemo po domači izgovorjavi« (42. člen). Pravilo priporoča, da namesto tujke uporabimo glasovno podomačeno sposojenko. Ta zahteva po glasovnem domačenju tujih občnih besed je ostala vroča tema vseh naslednjih pravil, celo eden od glavnih branikov slovenščine.²

² Na primer: »Misel o tem, da bomo tujke iz našega jezika pregnali s tem, da jim bomo ohranjali tujo pisno podobo, je tako očitno naivna, da je sploh ni treba zavračati. S tujo pisavo v večini zares dosežemo le neprimeren izgovor ali nerazumevanje. Ljudje npr. po črki govorijo *vekend* ali celo *jaz*, dostikrat pa zaradi tuje pisave ne vedo, za kaj gre. /.../ S tujo pisavo so začeli odtujevati že latinska in grška lastna imena in množico zemljepisnih imen, ki smo jih imeli že podomačena. [Opomba:] Če bo šlo tako naprej, se kmalu ne bomo več smeli voziti v *Reko*, ampak v *Rijeko*, če ne celo v *u Rijeku*, kmalu bo napaka tudi *Pariz*, ker Francozi vendar pišejo *Paris*« (Toporišič 1972: 291).

Besedilo o splošnih načelih prevzemanja besed je v zadnjih pravopisnih pravilih iz leta 2001 enako besedilu iz leta 1990 oziroma leta 1981, ko je bil načrt teh pravil javno predstavljen.³ Podrobneje si jih bomo ogledali kasneje. Opozorimo le na načelne spremembe. Besedilo pravil iz leta 1990 je smotrno odpravilo razliko med strokovnim in poljudnim besedilom iz prejšnjih pravopisov, hkrati pa zahtevo po glasovnem domačenju, ki je v prejšnjih pravilih slonelo prav na tej razliki, še izraziteje preneslo tudi na lastna imena.

Glavna novost izdaje iz leta 2001 je dodatek o slovaropisnih pravilih in slovarski del, v katerem je »lastnoimensko besedje nabrano (in izbrano) iz enciklopedij, izdanih v slovenščini (Leksikon Cankarjeve založbe, Veliki splošni leksikon, Enciklopedija Slovenije, Slovenska krajevna imena, Leksikon imen)« (SP 2001: §1141). Odveč je dodati, da so omenjena dela nastajale v skladu s prav temi pravopisnimi pravili oziroma v skladu s tem, kako so bila razumljena, in da so bila lastna imena v teh knjigah zbrana po drugačnih načelih, kot jih za svoj geslovnik navaja novi slovenski pravopis: »Vse enote so nekako iz obzorja absolventa srednjih šol in nekoliko čez« (prav tam).

Tako nejasno opredeljen kriterij pove le to, da so bila lastna imena v slovarski del uvrščena na osnovi subjektivne presoje. S tem se zaradi konkretnih primerov niso strinjali kritiki, ki so od izbire lastnoimenskih gesel pričakovali vsaj vsebinsko uravnoteženo izbiro (to je namreč enciklopedično načelo sestavljanja geslovnika).⁴ Toda če ta očitek odmislimo in pristanemo na to, da slovar ni enciklopedija, bi lahko sklenili, da izbiri lastnoimenskih gesel res lahko očitamo visoko stopnjo naključja oziroma osebnih sodb, toda to vseeno ne bi smelo vplivati na kakovost slovarskega dela, saj ta sledi uvodnim pravilom in jih nazorno ponazarja. Zato se raje vprašajmo: kakšna načela za prevzemanje tujih besed predpisuje zadnja inačica pravopisnih pravil, kakšnega tolmačenja pravopisnih načel so se držali avtorji v slovarskem delu in kakšna pisna raba se je pri prevzemanju tujih besed dejansko ustalila v slovenščini? Preden se lotimo odgovorov, opozorimo na drobno terminološko težavo: na pojma transliteracija in transkripcija. Pravila slovenskega pravopisa namesto tujih izrazov uporabljajo besedi prečrkovanje in domačenje.

Transkripcija in transliteracija

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ki je do črke T prišel leta 1991, torej leto po knjižni objavi zadnjih pravopisnih pravil, iztočnico *transliteracija* opredeljuje: »zapisati črke določene pisave s črkami druge pisave; prečrkovati: transliterirati cirilico z latinico; transliterirati iz kitajske pisave v pinjin«. Iztočnica *transkrip(b)cija* je opredeljena kot: »zapisati črke, znake s črkami, znaki drugačnega sistema: transkribirati latinski ph v f, s f; transkribirati Shakespeare kot Šekspir; napačno transkribirati nejasno mesto starega besedila; zapisati črke določene pisa-

³ Ne zdi se, da bi bile nekatere, že takrat izražene pripombe o prevzemanju tujih besed tudi upoštevane, kar bi zahtevalo posebno razpravo. Primerjaj npr. Urbančič (1978), Gams (1982), Lipovec (1982/83), Šprajc (1984), Rošker (1989), Hadži (1989).

⁴ Primerjaj predvsem Bajt (2002), Kocjan-Barle (2002), Lenarčič (2002a, 2002b in 2002c).

ve s črkami druge pisave; prečrkovati: transkribirati cirilico z latinico«. Podoben je tudi opis glagolov transliterirati in transkribirati v slovarskem delu novega pravopisa iz leta 2001. Slovarska dela torej izraza ločita, vseeno pa obema dodajata sopomenko *prečrkovanje*, ki je opredeljena kot: »zapis črk določene pisave s črkami druge pisave«. Domnevamo, da enačenje izrazov, ki ju jezikoslovci drugje ločijo, ni posledica površnosti sestavljalcev, ampak je povezano z rabo, torej s specifično prakso slovenščine pri prevzemanju besed, ki se jo navsezadnje da razbrati tudi iz vseh pravopisnih pravil, objavljenih po drugi svetovni vojni.

Transkripcijo najjasneje opiše znano reklo Vuka Karadžića: »Piši kot govoriš.« Transliteracija je malo bolj zapletena. Če bi parafrazirali omenjeno reklo, potem bi transliteracijo lahko opredelili kot: »Piši, kot se piše.« Pri transliteraciji hočemo bralcu približati črko oziroma zapis (besedo torej prečrkujemo), pri transkripciji pa glas oziroma izgovorjavo (jo podomačimo). Kadar npr. v angleščini govorijo tako o transliteraciji kot transkripciji, uporabijo izraz *romanis(z)ation*. V slovenščini glagola »romanizirati« ne uporabljamo v takem pomenu, namesto njega je v rabi »prečrkovanje«. Nerodno je, da je izraz hkrati tudi poslovenjena oblika tujke transliteracija. Stanje bi lahko ponazorili z naslednjo enačbo: (transliteracija + transkripcija) : »romanizacija« = (prečrkovanje + domačenje) : prečrkovanje.

Iz SSKJ navedena primera – »transkribirati cirilico z latinico« in »transliterirati cirilico z latinico; transliterirati iz kitajske pisave v pinjin« – zato nista ravno natančna, saj ne ponujata nedvomljivega opisa. Jasneje bi bilo: »transkribirati cirilico v latinico (na osnovi pravil o slovenskem zapisovanju glasov)« in »transliterirati cirilico z latinico, kot je v rabi; transliterirati kitajski zapis v latinično pisavo, v pinjin«. Slovenska latinična abeceda je pač drugačna od latinice, ki jo npr. uporablja angleščina, pinjin pa je (v pogledu, ki nas tukaj zanima) le kitajsko ime za nabor osnovne latinične pisave.

O transliteraciji lahko govorimo le, kadar soočimo dva različna sistema pisave, npr. logografskega in alfabetskega, ali ko zaradi tipografskih razlogov znotraj iste pisave uporabimo drugačen zapis (npr. *oe* namesto *ö*). Transkribiramo pa vedno glede na izgovorjavo in ne pisavo; transkribirane besede vedno pišemo v naboru znakov, kot jih pozna pisava jezika, v katerem besede domačimo. Razumljivo zato je, da je transkripcijskih pravil več kot transliteracijskih, saj je tudi jezikov več kot pisav. Tako se npr. domačenje arabščine v francoščino razlikuje od tistega, ki ga uporabljajo angleški govorci. Transkribiranje je včasih povezano z zelo drugačnimi rezultati. Npr. ime, ki se po tajvanskih pravilih latinično zapiše kot *Wang Li Cheng* [váng lí čéng], po japonskem domačenju in prečrkovanju v latinico dobi transkribirano obliko *O Rissei*; približno tako [ó rísèj] namreč izvirne kitajske pismenke izgovorijo Japonci.

V praksi je prevzemanje besed transliteracija ali transkripcija. Obe metodi zahtevata seznam pravil, po katerih zapise prečrkujemo ali podomačimo, in ta pravila so domena jezikoslovja. Vsakodnevno pa se s transliteriranjem oziroma transkribiranjem največ ubadeta dve drugi vedi: bibliotekarstvo in geografija. Za stroki je najpomembnejše, da pri številnih imenih, s katerimi se ukvarjata, preprečita zmoto; osebna in zemljepisna imena so razpoznavni element edinstvenih entitet.

V svojem osnovnem namenu sta vedi malenkostno različni. Bibliotekarstvo mora imena zapisati tako, da jih bodo lahko razumeli predvsem domači govorci, ko bodo v katalogih iskali določeno osebno ime, torej mu marsikdaj zadošča transkripcija. Geografija pa mora vzeti v zakup dejstvo, da z zemljepisnimi imeni svojo državo postavlja na svetovni zemljevid in da bodo njihovo obliko zemljepisnih imen uporabljali tudi tujci, zato teži k transliteraciji.

Standardi prečrkovanja

Transliteracija je osnovno načelo leta 1967 ustanovljene komisije OZN za geografska imena. Januarja 2002 so organizirali že dvajseto mednarodno konferenco o geografskih imenih, na njih že nekaj časa sodeluje tudi Slovenija. Osnovna skrb UNGEGN <<http://www.eki.ee/wgrs/>> je enovit seznam krajevnih in drugih zemljepisnih imen (toponimov) v pisavi, ki jo uporablja največ držav, v latinični. Dejavnost je posredno povezana z vzpostavitvijo univerzalnega transliteracijskega sistema, ki bo v končni obliki omogočal zamenljivost npr. etiopskega zapisa z latiničnim ali obratno; razvija ga forum za pretvorbo pisanih jezikov ISO TC/46/SC2 <<http://www.elot.gr/tc46sc2/>>. OZN je v ta namen že sprejela več resolucij, ki predpisujejo zapisovanje zemljepisnih imen po priporočilih in pravilih, kot so jih za latinični zapis zemljepisnih imen sestavile posamezne države članice. Seznam kot ločene pisave obravnava različne, toda med sabo vendarle zelo podobne nelatinične pisave (loči npr. rusko in belorusko cirilično pisavo), latinično pisavo pa obravnava glede na osnovno latinično pisavo in dodatni nabor znakov posameznega jezika (npr. dodatni znaki za slovenščino so č, Č, š, Š, ž, Ž). Marsikatera država svojega dela še ni opravila (sprejetih je 28 pisav, 17 jih še čaka), zato je transliteracijski sistem zaenkrat še pomanjkljiv. Seznam, ki ga redno izboljšujejo, je najboljši pregled prečrkovanja različnih svetovnih pisav, kot so v uradni in poluradni rabi v različnih državah.

Mednarodni standard transkripcije v najbolj radikalni obliki zastopa mednarodna fonetična abeceda, ki si jo lahko ogledate na naslovu <http://www2.arts.gla.ac.uk/IPA/fullchart.html>. Kako zelo se razlikuje fonetična abeceda od abeced jezikov in kako zapleteni so fonetični zapisi, ni treba posebej razlagati. Zato vsi narodi fonetično abecedo uporabijo le takrat, ko izrecno hočejo zapisati izgovorjavo (npr. v slovarjih). Pri transkribiranju v splošni rabi se vsak jezik opira na znake, ki jih uporablja za zapis domačih glasov (mnogokrat brez naglasnih in ločevalnih znamenj, če tako ne zapisujejo tudi domačih besed). Čeprav temeljijo na isti postavki, torej izgovorjavi, se zato transkripcijska pravila jezikov morajo razlikovati, kar smo že omenili. Vsem je skupno tudi to, da glasove nedomačega jezika zapišejo pomanjkljivo, poenostavijo jih glede na domnevno izgovorjavo.

Iz transkripcijskega načela je izšel standard, ki je zato izrazito praktičen in raznolik. Z njim že nekaj časa upravljata računalništvo in standardizirana tipkovnica. Vse od leta 1991 nastajajo ISO standardi na osnovi transkripcijskih pravil posameznih jezikov, v katerih so zbrani nabori znakov za pisanje teh jezikov. Standardom so prilagojene tipkovnice tako za slovenščino kot za cirilico, arabsko, korejsko in druge pisave. Danes je v standardu UNICODE <<http://www.unicode.org/>> moč zapisati

več kot 40.000 znakov, kot jih uporablja vsaj 243 jezikov, katerih govorce so izrazili potrebo, da bi na računalnik pisali v svojem jeziku. V standard so vključene tudi pisave, ki niso v (pol)uradnih rabah, znaki za že izumrle pisave, črke z vsemi možnimi znamenji, kot tudi znaki za zlogovne in logografske pisave, ki uporabljajo zelo drugačna pravila kot alfabetske pisave.⁵

Odveč je poudariti, da je bil jezik računalništva vselej angleščina in da za najbolj razvita transkripcijska pravila veljajo angleška, čeprav je tudi v pisni angleščini prevzemanje besed precej raznoliko in se mednarodne/lokalne različice pravil od njih lahko razlikujejo. Prve osebnoimenske kataloge so v računalniški format vnašali prav angleško-ameriški bibliotekarji, ki v svojih knjižnicah hranijo največ bibliografskih enot iz vsega sveta. Leta 1968 sta ameriško in angleško združenje knjižničarjev začela razvijati računalniški format MARC, ki je standardiziral vnos bibliotekarskih informacij. Program je kmalu postal funkcionalen. Različico COMARC uporabljajo tudi slovenski bibliotekarji, leta 1991 razviti format UNIMARC pa omogoča izmenjavo bibliografskih informacij med različnimi knjižnicami.

Opozoriti pa velja na dve težavi, s katerima so se in se še vedno srečujejo katalogizatorji, ki, kot rečeno, zapis uporabniku približajo tudi s transkribiranjem. Prva težava so knjige, ki niso zapisane v latinični pisavi, druga težava pa so knjige, kjer je ime istega avtorja zapisano različno, npr. *Chekov* ali *Čehov*. Danes so z razvojem UNICODA bibliografski zapisi v sisteme MARC možni npr. tudi v tajski pisavi ali v latinični pisavi poljščine, toda uporabnik, ki piše npr. v arabščini, si s tem zapisom ne bo mogel kaj prida pomagati; potrebuje podomačeni zapis.

Ker pa glasovne vrednosti osebnih imen vsak jezik tolmači po svoje, bibliotekarstvu vlada pravilo o enotni značnici. Enotna značnica je eno temeljnih, tako imenovanih pariških načel, ki jih je leta 1961 sprejelo mednarodno bibliografsko združenje IFLA <<http://www.ifla.org>>. Zato sistem UNIMARC katalogizatorju ne dovoljujejo poljubnega vnosa podatkov v polje značnice (kamor sodi tudi ime avtorja), ampak izbiro iz obsežnega seznama enotnih značnic. Postopek imenujejo normativna kontrola. Normativne datoteke značnic, predvsem domačih avtorjev, sestavljajo izključno nacionalne knjižnice, tudi slovenski NUK. Zapise imen tujih avtorjev mnogokrat prilagodijo domačemu zapisu (tako pač v skladu z raznolikim razumevanjem pravopisnih pravil z imeni avtorjev delajo slovenski založniki), različico značnice pa zapišejo na posebno polje. Avtomatizirani sistem kazalk uporabniku omogoča hkratno iskanje. V angleški knjižnici npr. uporabnik ob vpisu besede *Chekov* najde tudi knjigo *Čehova*, podobno v slovenski knjižnici uporabnik poišče knjigo *Chekova*, kar lahko preverite na spletnih straneh sistema COBISS <<http://www.izum.si/cobiss>>.

⁵ Ob tipkanju besedila v ideografskih pisavah mora pisec marsikdaj izbrati pravo pismenko, če je sosledje tipk, ki jih je pritisnil na tipkovnici, lahko dvomljivo: pisec vtipka zaporedje tipk, ko udari preslednico, se zaporedje spremeni v pismenko. Čeprav je tovrstnih popravkov lahko precej, je danes zaradi razvoja računalniških programov nadomeščanje pismenk v osnovi zelo podobno, kot če bi morali npr. na slovenski tipkovnici poiskati znak č. Novejše različice programa Windows uporabniku celo omogočajo namestitev več kot 70 umetnih tipkovnic za različne jezike (z latiničnimi in nelatiničnimi pisavami).

Ameriška nacionalna knjižnica Library of Congress, kjer je zbranih največ normiranih značnic (tj. predvsem imen oseb), že nekaj časa sestavlja seznam pravil za prečrkovanje zapisov iz nelatiničnih pisav. Tako katalog kot pravila so javno dostopni. V zadnji izdaji njihovih tabel (ALA-LC Romanization Tables: 1997) je zbranih 54 sistemov pisav, tudi lokalnih (npr. balijske) in izumrlih (npr. keltske). Seznam jezikov in pisav je podoben seznamu UNICODA in se pri posameznih pisavah malenkostno razlikuje od transliteracijskih pravil UNGEGN. Prav tako pa izhaja iz osnovne latinične pisave in se ne spušča v dodatne nabore znakov za posamezne jezike z latinično pisavo, prav tako poimensko loči dokaj sorodne nelatinične pisave. Seznam slovenskih tabel v priročniku NUK (ZNAČKA 2001: 47–50) je krajši. Vsebuje le znake cirilične pisave za šest jezikov, grško pisavo, metelčico, dajničico in gotico. Zapise iz naštetih pisav v Sloveniji pripravijo po transliteracijskih načelih, zato značnic v normativnem katalogu ne domačijo (transkribirajo); slovenska oblika bibliotekarske iztočnica je npr. *Dostojevskij*, *Dostojevski* nastopa le kot inačica. Za druge knjige, ki so napisane v nelatiničnih pisavah oziroma prevedene iz nelatiničnih pisav in po kakem naključju pristanejo v Sloveniji, se katalogizatorji NUK opirajo na tuje kataloške zapise ali celo poiščejo pomoč strokovnjaka.

Zaradi vse boljšega mednarodnega povezovanja se v zadnjem času torej tako kot geografi tudi slovenski bibliotekarji vse več opirajo na transliteracijo, čeprav pravila slovenskega pravopisa narekujejo drugačno logiko prevzemanja imen. Pravila izhajajo iz v vseh novejših pravopisnih pravilih izrecno poudarjene potrebe o domačenju (transkribiranju) prevzetih občnih besed.

Prevzemanje občnih besed in stvarnih imen

Po priporočilih slovenskega pravopisa se občne besede podomačijo »tedaj, kadar jih prečrkujemo iz nelatiničnih črkovnih pisav ali pa jih črkovno zapisujemo iz ideogramov« (SP 2001: §164). Splošno pravilo, ki predpisuje transliteracijo, je še podrobneje razdelano, izrazi pa opredeljeni (SP 2001: §165–169). To so glasbeni izrazi, redki strokovni in posamezni izrazi ter »večina« tehničnih blagovnih znamk. Pravila namignejo, da se prevzete občne besede – tako posamezni izrazi kot blagovne znamke – sčasoma podomačijo (SP 2001: §168), torej transkribirajo.

Če namig preverimo v referenčnem korpusu slovenskih besedil FIDA <<http://www.fida.net>>, v katerem je zbranih nekaj nad 100 milijonov slovenskih besed, zapisanih v slovenščini v 90. letih, ne kaže, da pisci slovenščine omenjenemu vodilu zvesto sledijo.⁶ Polcitatno prevzemanje je močno prisotno tako v besedah, ki so kot pri-

⁶ Pri vseh primerih, ilustrativno navedenih v preglednicah, sem skušal upoštevati pomensko enake besede (npr. *Luther* / *Luter* le za reformatorja Martina Luthra), ločevati besede, ki so uporabljene kot del stvarnega imena ali občne besede (npr. *jazz* ne tudi za skupino *Jazz Messengers*, *joul* pa ne tudi za znanstvenika *Joula*), v nekaterih primerih pa v rezultate vključiti tudi neenotne zapise (npr. *coca cola* / *koka-kola* vključuje tudi *coca-cola* / *koka-kola*, *cocacola* / *koka kola*, *Coca-Cola* / *Koka-Kola*, *Coca Cola* / *Koka Kola*). Pri besedah z velikim številom zadetkov to zelo verjetno vseeno ni povsem natančno, toda enako načelo je bilo uporabljeno tako za besede na levi kot tiste na desni strani. Zato ta nedoslednost ne bi smela bistveno vplivati na splošni vzorec. Nezanesljive poizvedbe so v srednjem stolpcu, ki povzema

meri izrecno navedeni v pravilih iz leta 1990 (pravzaprav že v načrtih pravil, leta 1978–1981) ali celo prej in bi morali biti pisci z njimi še bolj seznanjeni kot z drugimi podobnimi besedami, kot tudi za nekaj drugih, naključno izbranih občnih besed, ki jih uporabljamo v slovenščini in so bile prevzete iz jezikov z latinično pisavo. (Primerjaj tabelo 1.)

*Tabela 1: domačenje občnih besed in stvarnih imen, pogostnost rabe
Nekateri primeri, navedeni v pravilih (členi o prevzemanju občnih besed)*

53 %	pizza+	~1337	pica+	47 %
59 %	coca-cola	984	kokakola	41 %
100 %	volkswagen	770	folksvagen	0 %
3 %	nylon+	~441	najlon+	97 %
2 %	curriculum	269	kurikulum	98 %
0 %	bon ton	244	bonton	100 %
49 %	pascal	~114	paskal	51 %
10 %	pommes frites	120	pomfrit	90 %
69 %	joul	102	džul	31 %
25 %	cha-cha(-cha)	48	ča-ča(ča)	75 %

Nekje drugje v pravilih navedeni primeri

84 %	jazz	~2825	džez	16 %
21 %	thriller	~1358	triler	79 %
70 %	blues	~1105	bluz	30 %
76 %	leasing	612	lizing	24 %
39 %	bridge	191	bridž	61 %
98 %	signor(a)	153	sinjor(a)	2 %
44 %	jockey	84	džokej	56 %
71 %	jogging	84	džoging	29 %
97 %	Kawasaki	72	Kavasaki	3 %
98 %	Samsara*	61	Sansara*	2 %

Drugi primeri

86 %	show+	~2746	šov+	14 %
40 %	bus(s)ine(s)	~1255	biznis	60 %
100 %	peugeot	~624	pežo	0 %
70 %	curry	~361	kari	30 %
90 %	joint	~276	džojnt	10 %
100 %	Voyager	207	Vojed žer*	0 %
100 %	rolls-royce	88	rolsrojs	0 %
78 %	newton	~85	njuten* / njuton	22 %
44 %	jockey	84	džokej	56 %
17 %	sherry	~91	šeri	74 %
67 %	paparazzo*	89	paparac	33 %
98 %	chianti	57	kjanti	2 %
94 %	bypass	49	bajpas	6 %
95 %	camembert	42	kamamber	5 %
94 %	jiu-jitsu	33	džjudžicu	6 %

Nekatere izraze Slovenci očitno brez težave sprejememo v podomačeni obliki, drugi so nam všečnejši v izvirni obliki. Možno je, da se bo domačenje zgodilo v prihodnje, vseeno pa si drznem zapisati, da se to ne bo zgodilo po pravilu. Danes res npr. pišemo *miting*, ne pa *meeting*, toda tudi *laser*, ne pa *lejser*, *leasing* nerazumljivo domačimo v *lizing* (ne pa v bolj logični *lising*), *bluz* pa zelo redko uporabimo za glasbeno zvrst *blues*, kar bi pokazala natančnejša semantična analiza.⁷ Lahko bi rekli, da je v rabi prevzemanje občnih besed v slovenščino povezano izključno z okoliščinami, kontekstom, v katerem se te besede pojavljajo. Odločitev o pisni obliki tuje občne besede torej vedno temelji na arbitrarni odločitvi o stilni ustreznosti. Prav to pravila izrecno dopuščajo pri stvarnih imenih.

Pravila se pri stvarnih imenih ne ukvarjajo z vprašanjem domačenja (transkribiranja) besed, prav tako ne z napovedovanjem rabe. Ločijo med podomačenimi imeni (transkribiranimi iz nelatiničnih pisav), nepodomačenimi imeni (podjetja in naslovi serijskih publikacij) in prevedenimi imeni (ustanove in organizacije, gostišča, ulice in drugi javni kraji, naslovi del). Izjema med prevedenimi imeni so večbesedna stvarna imena z občnoimenskimi sestavinami (*Downing Street*, *Giro d'Italia* ipd.), ki se jih »zaradi boljšega stilnega učinka« (SP 2001: §213) lahko navaja tudi polcitatno. »Občnoimenske sestavine« so dovolj ohlapen izraz, da po njem lahko polcitatno navedemo pravzaprav vsa stvarna imena, ki naj bi se prevajala. Polcitatno navajanje je npr. dokaj pogosta praksa za glasbena, filmska in druga umetniška dela; prevajanje naslovov pesmi popularne glasbe ali imen podjetij je resnično redkost.

Vseeno pa bi lahko trdili, da je pri prevzemanju stvarnih imen najpogostejše prav delno ali popolno prevajanje, če ima stvarno ime občnoimensko sestavino (npr. *glebališče Bolšoj*, *Stockholmska univerza*, *chikaška šola*). Kar je razumljivo, saj v procesu globalizacije prevzemamo neprimerno več občnih besed in stvarnih imen kot pred leti. V nekaterih primerih občnih besed prevodna oblika izpodriva polcitatne ali podomačene oblike, kar se zdi pravi, jezikovno samozavesten odgovor globalizaciji. Lahko bi rekli, da v tem početju prednjači prav področje, ki mu največ očitajo angleženje, računalništvo. Pogosta raba zloglasne besede *zgoščanka* npr. kaže, da v slovenščini prihodnost prej pripada prevedenim kot pa prevzetim občnim besedam – četudi te strokovno morda niti niso ustrezne.⁸ Domačenje občnih besed in stvarnih imen prevladuje le pri tistih, za katera je jasno, da so iz jezika, ki v slo-

skupno število zadetkov, označene s ~. Pri nekaterih besedah so upošteevane tudi zloženke in pridevniške izpeljanke, kar označuje znak + (npr. *show+* / *šov+* zajemata tudi *showbuissines* / *šovbiznis*, *showman* / *šovman* ipd.); pri vseh lastnih imenih so bile upošteevane tudi svojilne izpeljanke. Besede, označene z *, niso vključene v slovarski del zadnjega pravopisa, ki priporoča podomačeno obliko, navedeno v desnem stolpcu. Rezultati vseh v članku objavljenih poizvedb v korpusu FIDA so objavljeni s privoljenjem nosilcev avtorskih pravic nad korpusom FIDA.

⁷ Leta 1996 je Slovenija sprejela *Odredbo o merskih enotah* (Uradni list 1996/2), po kateri so dovoljeni tako glasovno podomačena (posredno priporočljivejša) oblika (npr. *njuten*) kot polcitatna (*newton*). Odredbo so kasneje popravili (Uradni list 2001/26) in iz nje črtali večino podomačenih oblik, ki pa jim zadnji slovenski pravopis še vedno daje prednost (tu navedeni primer je v pravopisu sicer v iztočnici *njuton*).

⁸ Zadetki v korpusu FIDA: *zgoščanka* 1309, *cede+* 965, *CD* ~1474. Videli bomo, ali se bo sporna beseda *zgoščanka*, ki jo sicer zelo redko uporabljajo v računalništvu, pogosteje pa v glasbi, obdržala. Pred leti predlagani *mehčina* in *trdina* za programje in strojno opremo se namreč nista.

venščini ni splošno znan. Resnici na ljubo pa marsikatero besede, kot so npr. *cunami* ['pristaniški val'], *tajči* ['pest Absoluta'], *joga* ['povezovati'], *Al Qaeda* ['Mreža'] ipd., vseeno najdemo zapisane v vseh mogočih oblikah.

Zakaj jih najdemo tudi v obliki, ki je pravila ne odobravajo, je jasno: v slovenščino so prišla iz enega od jezikov z latinično pisavo in bila prevzeta polcitatno, v podomačeni ali prečrkovani obliki tega jezika, ne oziraje se na izvor, pomen ali izgovorjavo besede. Tovrstna praksa je še veliko bolj pogosta pri prevzemanju osebnih in zemljepisnih imen, čeprav je prevzemanje teh imen, kot je bilo že omenjeno, veliko bolj občutljivo na napake. Odveč je dodati, da jih v slovenščini prevzamamo neprimerno več kakor občnih besed in stvarnih imen. Pravila jih zato obravnavajo podrobneje kot občne besede in stvarna imena.

Prevzemanje osebnih in zemljepisnih imen iz latinične pisave

Tudi pri osebnih imenih pravila izrecno ločijo med imeni, prevzetimi iz latiničnih pisav in tistimi, ki so prevzeta iz nelatiničnih pisav. Pri imenih iz jezikov z latinično pisavo »pisno podobo /.../ načeloma ohranjamo« (SP 2001: §172), bolj zapleteno vprašanje o prevzemanju imen iz nelatiničnih pisav pa si bomo ogledali kasneje. Imena, izvirno zapisana v latinici, po osnovnem pravopisnem pravilu torej »načelno« izpisujemo z vsemi črkami, ki jih za zapisovanje v latinici uporabljajo govorci jezika, od koder prevzamamo ime, četudi jih abeceda slovenščine ne pozna.

Dodatek v pravopisnih pravilih, kjer avtorji obravnavajo pisave za evropske jezike, ki uporabljajo latinično pisavo (SP 2001: §1072–1105 in §1116–1117), stvari zaplete. Zdi se, da se poglavje pri izbiri jezikov močno opira na 9. poglavje (»Foreign Languages in Type«) v najbolj cenjenem priročniku za pisanje v angleščini (The Chicago Manual of Style, ¹⁴1993: 317–353). Poglavje v slovenskem pravopisu je vprašljivo že v pristopu. Osnovna težava je v tem, da izhaja iz jezikov, ne pa pisave. Tako loči med angleškimi, romanskimi in drugimi »latiničnimi pisavami«, ne pa med osnovno latinično pisavo (ali vsaj abecedo, ki jo uporabljamo v slovenščini) in dodatnimi znaki, ki so v rabi pri nekaterih jezikih z latinično pisavo, kot to jasno pove ameriški priročnik. V slovenskih pravilih dejansko ni »obravnavanih okoli 50 posameznih tujih pisav« (SP 2001: §1071), ampak kvečjemu okoli 50 posameznih jezikov in njihovih izgovornih posebnosti. Točneje, o tem govori le naslov poglavja: »Pisave za posamezne jezike«. Uvajanje izrazov kot nizozemska, latvijska pisava ipd. je nenatančno, saj daje občutek, da na svetu poznamo več kot eno latinično pisavo, to pa usodno vpliva tudi na pravila.

Pravilno in koristno je, da so v pravopisu zbrane izgovorne posebnosti jezikov, čeprav so bolj pomembne za govorjeno slovenščino; na pisno slovenščino izjemoma vplivajo pri določanju obrazil in (pridevniških ipd.) izpeljank. Ni pa razumljivo, zakaj naj bi se po teh pravilih ravnali tudi pri pisnem prevzemanju osnove, torej imenovalniške oblike. Pravilo o nespremenjenem prevzemanju osnove izrazov iz latinične pisave namreč poudari več členov (SP 2001: §164, §170, §172, §216). Sklepamo, da so razlogi teh poenostavitev lahko le tipografski. Že iz primerov, navedenih ob pravopisnih tabelah za domačenje iz evropskih jezikov, ne morem

razbrati druge logike kot te, da se domačijo nekatera (nikakor ne vsa) osebna imena, ki jih imamo tudi Slovenci, in nekatera zemljepisna imena.⁹

Pravila za prevzemanje osebnih imen

Domačenje (transkribiranje in prevajanje) latiničnih zapisov osebnih imen je po splošnem pravilu za prevzemanje osebnih imen dovoljeno izjemoma. Pri imenih bitij tako velja, da se domačijo imena grško-rimskega sveta (SP 2001: §173).¹⁰ Nadalje se nedvomno domačijo (prevajajo) imena vladarjev in njihova rodovinska imena (SP 2001: §174) ter imena svetnikov (SP 2001: §176) in papežev, čeprav predvsem prve v slovenskih besedilih marsikdaj najdemo tudi v izvorni obliki (pogosto npr. *George* namesto *Jurij*). Če v korpusu FIDA preverimo domačenje »nekaterih zgodovinskih imen« (SP 2001: §175), za katera SP predpisuje rabo v podomačeni, transkribirani obliki, so stvari že malo drugačne. Podomačena oblika je močno prisotna, toda očitno je, da tudi pri imenih, izrecno navedenih v pravilih, prevladuje izvorna oblika. (Primerjaj tabelo 2.) Pa čeprav so imena že zelo dolgo v rabi in jih zato v podomačeni rabi večkrat zapisujejo tudi drugje po svetu. Vprašanje je, ali bo podomačena raba teh imen še opešala, z večjo gotovostjo bi lahko rekli, da se ne bo povečala, saj tudi pri imenih iz zgodovine, izrecno omenjenih v pravopisnih pravilih, prevladuje izvorna oblika.

Kot posebno skupino imen pravila opredeljujejo še imena pripadnikov zemljepisnih imen (SP 2001: §179), ki so opredeljena kot podomačene izpeljanke zemljepisnega imena (države, mesta, pokrajine ipd.). Kot posebnost je ob Varšavec navedeno: »vendar Newyorčan ipd.«. Če ta »ipd.« skušamo razvozlati, pridemo do logičnega zaključka, da gre za imena, pri katerih osnove (zemljepisnega imena) v slovenščini

Tabela 2: prevzemanje zgodovinskih osebnih imen, pogostnost rabe

13 %	Colombo* / Columbus*	~385	Kolumb	87 %
78 %	Galilei	263	Galilej	22 %
60 %	Luther	~230	Luter	40 %
75 %	Petrarca	151	Petrarka	25 %
67 %	Calvin	~63	Kalvin	33 %
100 %	Zwingli	17	Cvingli	0 %
0 %	Gutsmann	8	Gutsmann	100 %

⁹ Na to kažeta tudi nerodno zapisana člena (SP 2001: §177, 178), ki hočeta povedati, da so se nekateri slovenski priimki podomačili (npr. nemški priimek *Schmidt* v *Šmid* / *Schmit*), saj bi ju lahko razumeli tudi tako, da je to zgodovinsko dejstvo treba upoštevati pri prevzemanju imen iz evropskih jezikov. Prav tako je vprašanje, ali je v slovenščini res smiselno transkribirati slengovska imena (SP 2001: §177) kot npr. *Mike* (v *Majk*) ali *Jimi* (v *Džimi*), če izvorno besedilo ni slovensko. Kot urednik bi prevajalcu odsvetoval domačenje in zaradi stilnega učinka kvečjemu podprl prevod, kar kot izjemo predpisujejo tudi pravila (SP 2001: §181).

¹⁰ Slovenskih pravil za glasovno prevzemanje (transkribiranje) teh imen je več, prav tako oblik rabe. Za najbolj temeljito in priporočljivo različico glej Aubelj (1997).

niti ne prevajamo ne domačimo (transkribiramo), ampak jo prevzemamo po izvirni obliki. Slovenci sveta nismo kaj prida odkrivali, zato imamo v slovenščini zelo malo naših besed za zemljepisna lastna imena, ki so ena od najbolj problematičnih tem pravil slovenskega pravopisa. Nasprotno kot pri osebnih imenih – čeprav »zemljepisna lastna imena večinoma obravnavamo tako kot osebna« (SP 2001: §182) – se pravila pri zemljepisnih imenih sicer največ ukvarjajo z vprašanjem, katera zemljepisna imena v slovenščini domačimo, katera pa prevajamo.

Pravila za prevzemanje zemljepisnih imen

Zemljepisna imena so zato še dodatno razdeljena na enobesedna in večbesedna. Formalistična razdelitev, ki se je ohranila še od najzgodnejših inačic slovenskih pravopisnih pravil, temelji na dveh predpostavkah. Prva je ta, da slovenščina za nekaj enobesednih zemljepisnih imen uporablja slovensko obliko. Pravila zapišejo, da enobesednih zemljepisnih imen »načeloma ne prevajamo, izjema so nekateri tipi zloženek« (SP 2001: §198), kot je npr. *Bodensko jezero* za *Bodensee*. Sorazmerno obsežno besedilo, v katerem so enobesedna zemljepisna imena, ki se v slovenščini domačijo, razdeljena v skupine sorodnih občnih sestavin (ali je ime država, morje, kraj ipd.) ne ponudi nobene načelne rešitve, saj si prav v vsakem členu pomaga z vsebinsko praznimi besedami: »dostikrat pa tudi« (SP 2001: §185), »nekaterih« (SP 2001: §187, §188, §190; »bolj znanih«, SP 2001: §186, §189), »večjih« (SP 2001: §187, §188). Pravila nadalje podrobno razčlenijo, kdaj pri tisti peščici enobesednih imen, za katere je slovenski beseda, uporabimo slovensko, kdaj tujo obliko. Mednarodno obliko tako uporabimo »zlasti v mednarodnem občevarju« (SP 2001: §192), »na kažipotih« (prav tam), »v poštnem prometu« (SP 2001: §193), »na narodnostno mešanih ozemljih« (SP 2001: §194); starejše prevedene oblike zemljepisnih imen kot *Solnograd* za *Salzburg* so »stilno zaznamovane« (SP 2001: §195) ali pokrajinsko-narečno obarvane (SP 2001: §196).

Druga predpostavka je ta, da je pri večbesednih zemljepisnih imenih tako ali tako prisotna vsaj ena občna geografska sestavina kot *jezero*, *dolina* ipd. (SP 2001: §199) in jih zato lahko tolmačimo podobno kot stvarna, ne pa osebna imena. Kriterij pa kakopak ni tako enostaven. Večbesednih geografskih imen, kjer niti ena beseda ni občezemljepisna, namreč ni tako malo (npr. *New York*, 'Novi York', *Irian Jaya*, 'Zmagoviti Irian', *Burkina Faso*, 'Dežela pokončnih ljudi'). Če bi brskali za izvorom kateregakoli imena, tudi enobesednega, bi navsezadnje slej ko prej prišli do občne besede. Zato pravilo previdno dodaja, da večbesedna zemljepisna imena »večinoma« prevajamo oziroma da prevajamo le tiste dele imena, ki so občni (SP 2001: §199). V nadaljevanju pa celo to, da »v nekaterih večbesednih zemljepisnih imenih občnoimenskih sestavin navadno ne prevajamo« (SP 2001: §208). Tako pravilo o prevajanju večbesednih zemljepisnih imen, ki so prav tako skrbno obravnavana ločeno po občnoimenskih sestavinah in s pogostim dostavkom »nekateri« (SP 2001: §200–207), povsem zrelativizira oziroma odpravi.

Četudi bi bilo res, da je del večbesednih zemljepisnih imen občna zemljepisna beseda (*gorovje* ipd.) in ne kaka druga občna beseda (npr. *veliki* ipd.), je pravilo resnično

preambiciozno. V imensko najbogatejšem atlasu v slovenščini, kjer so opisane tudi težave o prevzemanju zemljepisnih imen (*Veliki atlas sveta* 1996: 280), je katalogiziranih okoli 3000 občnih zemljepisnih besed, kot je npr. angleški *mountain* za gora ali portugalsko-španski *pico* za vrh, iz domala sto jezikov. Seznam kakopak ni popoln, kar lahko ponazorimo s preprostim matematičnim izračunom. Na svetu poznamo okoli 6900 jezikov, v (pol)uradni rabi jih je približno 320. Če upoštevamo dejstvo, da legenda indeksa v omenjenem atlasu navaja okoli 180 slovenskih občnozemljepisnih besed kot jama, reka ipd. (čeprav to seveda niso vse) in številko pomnožimo s 320 (čeprav bi v resnici morali množiti s 6900), dobimo zavidljivo številko 57.600. Kolikor bi se torej pisci slovenščine pri večbesednih zemljepisnih imenih hoteli držati formalnega navodila o prevajanju občnih sestavin v geografskem imenu, potem bi pri početju morali uporabljati slovar, ki bi bil približno pol tako obsežen, kot je slovarski del novega pravopisa; popolna izdaja takega slovarja pa bi bržkone morala obsegati krepko več kot milijon gesel. Takega slovarja zemljepisnih imen seveda nimajo niti druge na leksikografskem področju razvitejše države. Povrhu se problema prevzemanja zemljepisnih imen stroka loteva drugače.

S poimenovanjem zemljepisnih imen, tudi s prevzemanjem zemljepisnih imen v slovenščino, se ukvarja Komisija za standarizacijo zemljepisnih imen <<http://www.gov.si/kszi/index1.html>>. Komisija je, podobno kot enaka združenja drugih držav, ki sodelujejo z omenjeno komisijo za toponime UNGEGN, sestavila seznam slovenskih zemljepisnih imen, pa tudi eksonimov. Eksonimi so besede za krajevna imena, ki jih ne uporabljajo na območju, kjer topografski objekt je (npr. *Pariz* za *Paris* v slovenščini ali *Slawonien* za *Slavonijo* v nemščini). Ena njenih prvih nalog je bila opredelitev slovenskih imen za države sveta, ki je leta 1995 postala standard ISO 3166. Pod okriljem Geodetske uprave Republike Slovenije je leta 2001 nastal »Seznam tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku« in je v obliki .pdf javno dostopen na spletnih straneh omenjene komisije. Seznam eksonime v slovenščini razdeli na 13 kategorij. Skušajmo jih združiti v skupini prevedenih in neprevedenih imen, o katerih ob zemljepisnih imenih govorijo pravopisna pravila. Za prevedena imena bi lahko imeli: imena z izvorom v slovenščini, pomensko prevedena ali prirejena imena (tudi kolonialna) ter sestavljena in umetna (opisno prevedena) imena. Med neprevedena imena pa lahko štejemo: delno, minimalno ali povsem podomačena (transkribirana) imena (tudi kolonialna, ki izvirajo iz enega od slovenskih jezikov) in prevzeta imena (če je ime večjezično ali je bolj znano kolonialno ime).

Poimenski seznam zemljepisnih imen je razdeljen na dva dela: v prvem delu je zbranih okoli 650 imen, za katera je raba slovenske oblike nujna, v drugem delu pa je še okoli 2500 imen, kjer je slovenska oblika priporočljiva. Ob vsakem imenu je tudi navedeno, za kakšno vrsto imena gre (država, naselje ipd.). Kaj ti številki pomenita, če ju primerjamo z največjim javno dostopnim seznamom zemljepisnih imen, za katerega skrbi ameriško združenje za zemljepisna imena BGN?¹¹ Združe-

¹¹ Od januarja 2002 je njihov katalog GeoNet javno dostopen <<http://164.214.2.59/gns/html/index.html>>. Podatki so iz oktobra 2003.

nje mesečno obdela okoli 20.000 zemljepisnih imen, ob vsakem zemljepisnem imenu pa so navedene natančne koordinate o zemljepisni dolžini in širini kraja; v seznam so vključeni tudi eksonimi. V katalogu je 3,95 milijona zemljepisnih imen (če bi jim prišteli različne oblike, 5,42 milijona). Samo zemljepisnih imen iz Slovenije je npr. 6697, resda vključno z eksonimi (namreč angleškimi, nemškimi, srbsko-hrvaškimi). Številko navajam zgolj zaradi približne predstave in primerjave o tem, kako obsežno je področje zemljepisnih imen in kako izjemna je v slovenščini prevedena oblika zemljepisnih imen.

Sicer ne verjamem, da so sestavljalci seznama slovenskih eksonimov preverili vsa katalogizirana zemljepisna imena, zagotovo pa so jih preverili več kot sestavljalci slovarskega dela novega slovenskega pravopisa. Na seznam eksonimov – mimogrede, sestavili so ga zdajšnji sodelavci prav tiste institucije, ki je izdala novi pravopis, ZRC SAZU – gledam z večjim zaupanjem kot na seznam zemljepisnih imen v slovarskem delu slovenskega pravopisa. Hiter pregled slovarskega dela pravopisa namreč pokaže, da v njem ni nekaterih zemljepisnih imen, ki naj bi se po mnenju geografov vedno slovenila (resnici na ljubo jih je malo, večinoma so le hidronimi in ortonimi kot npr. *Amundsenovo morje*, *Celebeško morje*, *Dunajska kotlina*), kot tudi ne nekaterih, katerih rabo geografi priporočajo (teh je več in so vseh vrst, npr. *Abhaška ASSR*, *Abu Dhabi*, *Ålandsko otočje*, *Alep*). Zato pa so sestavljalci v slovarski del, podobno kot pri občnih besedah in drugih lastnih imenih, kot manjvredne sopomenke vključili tudi nekatera imena, za katera geografi že tako ali tako priporočajo le slovensko obliko (npr. *Abidžan* < *Abidjan*, *Asuan* < *Assuan*, *Macao* < *Macau*).

K temu bi lahko prišteli še drobno sistemsko nerodnost, na katero so opozorili že drugi kritiki zadnjega slovenskega pravopisa (Kocjan-Barle 2002, 22–24) in velja tudi za osebna imena: naglasna znamenja pri imenih, ki jih po pravilih ustaljene rabe pišemo brez naglasa. Ta lahko zavedejo marsikaterega uporabnika, saj osnovno pravilo prevzemanja imen iz jezikov z latinično pisavo zapoveduje pisno prevzemanje, v poglavju o slovarskih pravilih pa je izrecno navedeno, da »v iztočnici ne smemo pisati še naših naglasnih znamenj« (SP 2001: §1222). Primerov ni niti najmanj težko najti. Tako so v slovarskem delu pravopisa npr. tudi zemljepisna imena *Arizóna*, pravilno *Arizona*; *Avignón*, pravilno *Avignon*; *Ázori*, pravilno *Azori*, kot tudi osebna imena *Gomútká*, pravilno *Gomutka*, transkribirano *Gomulka*; *Beaufórt*, pravilno *Beaufort*; *Krémsér Schmídt*, pravilno *Kremser-Schmidt*; *Lágerlöf*, pravilno *Lagerlöf* itd. Težko verjamem, da gre le za površnost, saj je lastnim imenom po neki samodejni logiki dodanih veliko le izgovornih naglasov.

Pravopis pri zemljepisnih imenih odstopa tako od geografskih norm, kot tudi od lastnih načel. Podobno kot pravopis so od geografskih normativov za slovensko poimenovanje držav odstopili že avtorji nekaterih enciklopedičnih knjig, ki jih za vir lastnih imena navaja slovenski pravopis.¹² Toda osnovnemu načelu o prevzemanju

¹² Pogosta so npr. odstopanja pri imenih držav. Čeprav standard ISO 3166 predpisuje oblike Južna Afrika, Mauritius, Saint Lucia, Saint Vincent in Grenadine, Saudova Arabija, v nekaterih knjigah najdemo oblike Južnoafriška republika, Mavricij, Sveta Lucija, Sveti Vincenc in Grenadini, Savdska/Saudska/Savdova Arabija.

imen glede na izvirni latinični zapis in seznam slovenskih eksonimov se doslej ni izognila nobena slovenska slovarsko-leksikografska knjiga, saj so geografi že nekaj časa redni sodelavci vseh resnih slovenskih založb. Vprašanje pa je, ali zaradi tega pisna slovenščina tudi v splošni, predvsem novinarski rabi pri zapisovanju zemljepisnih imen, ki se izvirno zapisujejo v latinični pisavi, sledi stroki. Če že kaj, pregled rabe kaže predvsem to, da zemljepisna imena iz držav z latinično abecedo v slovenščini raje zapisujemo v izvirni obliki.¹³ (Primerjaj tabelo 3.)

Podobno velja tudi za osebna imena, ki so najbolj negotovo področje prevzetih besed. Večino prevzetih osebnih imen namreč ne dobimo prek knjižničarjev, ampak iz splošne rabe. To so predvsem imena politikov, športnikov, umetnikov in drugih javnih oseb. In ljudje so bolj zapleteni kot kraji: selijo se iz države v državo, svoje ime pa zapisujejo v različnih pisavah. Zato se vrnimo na nestvarno postavko slovenskega pravopisa pri prevzemanju besed, na ločevanje med besedami, prevzetimi iz latiničnih ali nelatiničnih pisav.

Tabela 3: nekatera zemljepisna imena, ki se izvirno pišejo (zgolj) v latinični pisavi, pogostnost rabe

95 %	Philadelphia	~834	Filadelfija	5 %
61 %	Mississippi	349	Misisipi	39 %
90 %	Edinburgh	270	Edinburg	10 %
35 %	Mauritius	~164	Mavricij*	65 %
87 %	Missouri	138	Misuri	13 %
51 %	Hanoi*	72	Hanoj	49 %
98 %	Yorkshire	54	Jorkšir	2 %
0 % / 5 %	Ho Si Minh* / Ho Chi Minh*	44	Ho Ši Minh / Hošiminh	41 % / 56 %
8 % / 61 %	Sulawesi* / Celebes	40	Sulawesi* / Sulavezi	13 % / 8 %
85 %	Saint Vincent in Grenadini*	26	Sveti Vincent in Grenadini	15 %
32 %	Irian Jaya*	19	Zahodni Irian* / Irian Džaja*	37 % / 32 %
70 %	Krakatau*	8	Krakatav*	30 %

¹³ Oblike v **kreпки** pisavi priporočajo slovenski geografi. Posebej opozarjamo na slovenjenje zemljepisnega imena *Sulawesi*, saj slovarski del zadnjega pravopisa predlaga drugačno obliko, kot jo svetuje v poglavjih o domačenju indonezijskih izrazov. (Podobno je npr. z imenoma *Kyoto* in *Nanjing*, navedenima v tabeli 4.) Kot je razvidno, slovenski geografi za ime *Sulawesi* priporočajo kolonialno slovenjenje *Celebes*. Iztočnica *Celebes* je uvrščena v slovarski del pravopisa in navaja sopomenko *Sulavezi*, pri iztočnici *Sulavezi* sopomenke *Celebes* ni. Podobno, ločeno in brez navedbe različic, sta obravnavani imeni *Filadelfija* – *Philadelphia* in še nekatera druga, ki pa ju npr. vključujeta iztočnici *Cvingli* – *Zwingli*.

Prevzemanje iz nelatiničnih pisav

Pravila (SP 2001: §217–221) govorijo o premoščanju tipografskih težav ter opredeljujejo prevzemanje glasov in naglasa iz drugih jezikov (SP 2001: §222–225). Slednje v pisni slovenščini podrobneje obravnava že omenjeno poglavje »Pisave za posamezne jezike« (SP 2001: §1071–1134), ki navaja navodila za prečrkovanje jezikov z latinično pisavo, kot tudi tistih z nelatinično pisavo.

Kot smo videli, pravopisna pravila ob poglavjih o prevzemanju besed (razen pri stvarnih imenih) poudarijo razliko o prevzemanju besed iz latiničnih in nelatiničnih pisav. Toda ko to načelo podrobno preučimo, vidimo, da nelatinično pisavo razumejo zelo na sebi lasten način. V vodilih o prevzemanju osebnih imenih pod razdelkom nelatinične pisave piše: »Podomačeno pišemo imena vseh vrst iz grških in cirilčnih pisav (izjema je srbsko-hrvaška), azijskih (izjema je turška), afriških, polinezijskih in drugih ...« (SP 2001: §180). Čemu torej zgoraj naštete »pisave« (z izjemo turške) – točneje: indonezijska (SP 2001: §1124), malajska (SP 2001: §1125), vietnamska (SP 2001: §1126), svahilijska (SP 2001: §1133) in havška (SP 2001: §1134) – zaslužijo drugačno obravnavo kot drugi jeziki z latinično pisavo? Vsi ti jeziki namreč že vsaj pol stoletja uporabljajo izključno latinično pisavo.

Edini logični zaključek je, da slovenski pravopis loči med pisavami evropskih in pisavami neevropskih jezikov, kot so »arabske in druge afriške in azijske pisave« nerodno obravnavala že pravopisna pravila iz leta 1950. Iz navedenega priporočila v zadnjih inačicah pravopisnih pravil (SP 2001: §180) sledi, da neevropske jezike v slovenščini glasovno domačimo, transkribiramo. Pravilo je protislovno z osnovnim načelom o pisnem prevzemanju vseh oblik latinične pisave v nespremenjeni obliki. Povrh je še hudo pomanjkljivo, če upoštevamo le jezike, v katerih države svoja zemljepisna imena izvorno pišejo z latinico, kot jih je zabeležila komisija za zemljepisna imena pri OZN (Report 1998). Takih jezikov je v različnih državah, tudi evropskih, vsaj še 36; o malteščini, malgaščini, irščini, bislami in drugih (pol)uradnih jezikih nekaterih držav v slovenskih pravopisnih pravilih ne izvemo ničesar.

Praktična posledica te zmede v pravilih je, da se pri prevzemanju imen slovenščini pogosto vsiljuje transkripcijsko načelo »piši kot govoriš«. Predvsem v novinarskem pisanju lahko mnogokrat naletimo na vsevprečno domačenje imen, ki prihajajo iz jezika, ki v pravopisnih pravilih ni omenjen, še posebej iz neevropskih delov sveta, četudi tam ne uporabljajo nelatiničnih pisav (to je npr. pogosto za afriška imena). Kot da bi med dvomilijonskimi Slovenci prevladalo kolonialistično prepričanje, da so ljudstva v tem delu sveta nepismena ... Pa čeprav mnoga poznajo le latinično pisavo, imajo razvitejšje jezikoslovje od slovenskega in njihovi prebivalci veliko bolje govorijo katerega od evropskih jezikov kot večina Slovencev, saj je v njihovi državi npr. francoščina uradni jezik. Če k temu prištejete tolikokrat poudarjeno tezo o samoponižujočem statusu slovenščine v primerjavi z angleščino, potem ste lahko prepričani, da bodo slovenski pisci/lektorji v pretirani skrbi za jezik ta imena transkribirali (tj. podomačili glede na domnevno angleško izgovorjavo). Zanimivo pri tem je, da jih ne moti, da ima prav angleščina eno od najbolj zapletenih izgovorjav, povezanih s kopico izjem, ali da izvirna izgovorjava ni angleška. V resnici prav s takim početjem pridemo do prisiljenega angleženja slovenščine.

To je še očitneje, če si pogledamo slovenska pravopisna vodila za domačenje nelatiničnih neevropskih pisav. Če odmislimo že omenjeno, netočno tezo o množstvu latiničnih pisav, ki naj bi jih uporabljali različni jeziki, ugotovimo, da pravila obravnavajo natančno 8 pisav. To so latinična, cirilična, hebrejska, grška, arabska, hindijska, kitajska in japonska pisava. Na svetu je v (pol)uradni rabi vsaj 20, znakovno precej različnih pisav, tudi če odmislimo izumrle in neuradne pisave. *The Chicago Manual of Style* na koncu poglavja o pisavah (§ 9.146) zahtevnejšega uporabnika napoti na tabele Kongresne knjižnice, slovenski pravopis pa za ostale pisave obvisi v zraku. Resnici na ljubo pa je že tako ali tako preambiciozen. Ni namreč razloga, da ne bi verjeli sestavljalcem slovenskega knjižničarskega priročnika za katalogizatorje, ki pravila za prečrkovanje skromno navedejo le za najbolj pogoste oblike ciriličnih pisav (in štiri svojske, toda izumrle). Zelo samoumevno se mi zdi, da je cirilica edina živa nelatinična pisava, s katero imamo neposredno opraviti Slovenci.

Cirilična pisava je povrh zelo sorodna latinični pisavi, kar na nek način izpričuje tudi že opisana, posplošena raba pojma prečrkovanje v slovenščini, ki enači transliteracijo in transkripcijo. Prav zaradi cirilice se morda zdi, da je proces prečrkovanja (tako transkripcije kot transliteracije) v kateremkoli jeziku enak domačenju, saj so glasovne vrednosti ciriličnih črk slovenščini po pravilu bliže, kot so npr. glasovne vrednosti latiničnih črk angleščine. Zato pri zapisih, očitno prevzetih iz nelatiničnih pisav, še večkrat lahko naletimo na trditev: »Če besedo že prečrkujemo, potem moramo uporabiti tudi slovensko abecedo z znaki č, š, ž, ne pa *ch, q, w* in podobnimi.« Za to pa ni razvidnega razloga, saj iz evropskih jezikov besede v slovenščino nedvomno prevzemamo z vsemi »neslovenskimi« črkami in dvočrkovji vred. Površne skrbnike za slovenščino zavede nepoznavanje pravopisnih pravil tujega jezika in morda tudi omenjena, s cirilico povezana zgodovinska okoliščina. Tudi za izvorno nelatinične zapise povečini namreč sploh ne drži, da npr. v angleških besedilih naletimo izključno na angleško podomačeno obliko nelatiničnih zapisov. Zelo verjetno je, da tako v latinici znajo pisati tudi domači govorniki in da angleški zapis povzema njihovo obliko.

Za to so kriva tudi slovenska pravopisna pravila. Ta ob nekaterih znakih nelatiničnih pisav (točneje: hebrejske in arabske) navajajo latinični (transliteracijski) ustreznik. Enako obravnavajo tudi hindijsko pisavo, kitajsko latinično pisavo (pinjin) in latinično prečrkovanje japonske pisave; pri zadnjih dveh omenijo, da je latinično prečrkovanje tudi v lokalni rabi. Pravila transliteracijski znak (ob katerem zavajajoče napišejo npr. *hebr., hind. ipd.*) »popravijo« (transkribirajo) v slovenskega, pač glede na izgovorjavo, ki je razumljivo povezana s kopico izjem. Pregled rabe jasno izpričuje, da tudi za lastna imena iz nelatiničnih pisav ne moremo trditi, da jih sodobna pisna slovenščina največ sprejema v glasovno podomačeni obliki. (Primerjaj tabelo 4.)

Tabela 4: nekatera osebna in zemljepisna imena, ki se izvorno pišejo (tudi) v nelatinični pisavi, pogostnost rabe

3 % / 14 %	Savdova Arabija* / Saudova Arabija*	631	Savdska Arabija / Saudska Arabija*	61 % / 22 %
99 %	Jiang*	507	Džjang*	1 %
79 %	Gandhi	~373	Gandi	21 %
40 %	Kyoto*	159	Kjoto	60 %
96 %	Mao Zedong*	152	Mao Cetung	4 %
93 %	Taipei*	125	Tajpej	7 %
8 % / 6 %	Chang Jiang* / Yangtze (Jiang)*	116	Modra reka* / Jangce(kjang)	23 % / 63 %
42 %	Sapporo*	88	Saporo	58 %
100 %	Deng Xiaoping	~74	Deng Šjaoping*	0 %
18 %	Punjab*	71	Pandžab	82 %
0 % / 4 % / 0 % / 0 %	Bayazit* / Bayazid % / Beyazit* / Beyazid*	50	Bajazit* / Bajazid* / Bejazit* / Bejazid*	77 % / 3 % / 0 % / 18 %
15 %	Xie Jun*	54	Šje Džun* / Ksi Džun* / Ksi Jun*	0 % / 23 % / 61 %
27 %	Nanjing*	44	Nandžing* / Nanking	0 % / 73 %
23 %	Nagoya*	43	Nagoja	77 %
90 %	Chengdu*	39	Čengdu*	10 %
61 %	Brahmaputra*	38	Bramaputra	39 %

Poudarjam: glasovna vrednost nepodomačenih oblik, ki so transliterirana po mednarodnih ali lokalno sprejetih pravilih, ni tako samoumevna, kot se mnogokrat zdi. Tako transkripcija kot transliteracija sta le približek izgovorjave, ki se skriva za posameznim imenom. Toda približek, ki bi ga lahko pojasnili le z nepraktično obsežnimi tabelami, izjemami in primeri. Nastal je namreč na osnovi dogovora, ne pa splošnega prepričanja, ki pisavi nalaga poslanstvo govorjene besede. Ali nam je to všeč ali ne: pisava ni isto kot govorjena beseda. Slovenski bralec npr. brez poznavanja pravil o izgovorjavi portugalščine pač ne bo mogel pravilno na glas prebrati imena iz Brazilije ali Portugalske ali Mozambika. Prav tako npr. ne tibetanskega ali eritrejskega. Zakaj naj bi se mu torej še v pisavi »približeval« s podomačeno obliko, prek kopice izgovornih posebnosti posameznih jezikov, ki jih velika večina slovenskih piscev niti približno ne pozna?!¹⁴

¹⁴ Na vsevprečno domačenje »eksotičnih« imen, ki prihajajo iz jezikov z latinično ali nelatinično pisavo, morda vpliva tudi sociološka okoliščina. Lektorji, ki vsakodnevno pregledajo največ slovenskega pisnega besedila, delajo tudi na radiu in televiziji. Zaradi narave medijev morajo skrbeti tudi za pravilno izgovorjavo in za ta namen je podomačena oblika nedvomno bolj priročna.

V praksi pisne slovenščine so napake pri glasovnem domačenju (transkribiranju) zelo pogoste, sploh za izraze, za katere pisci vedo, da prihajajo iz katere od nelatiničnih pisav. Pogosta površnost v slovenščini je npr. domačenje *q* v *k(v)* in *x* v *ks* pri kitajskih imenih, čeprav pravila jasno povedo, da iz pinjinskega zapisa te črke domačimo v *č* in *š*, kakršna je tudi njuna približna glasovna vrednost (SP 2001: §1128). Tako smo v slovenščino npr. dobili izraz »energija *ki*« (pinjinsko: *qi*), ime nekdanje svetovne šahovske prvakinja Xie Jun pa je podatkih v korpusu FIDA v slovenščini dobilo zelo svojske oblike (primer je v tabeli 4).

Druga napaka ni povezana s piščevo ali lektorsko malomarnostjo, ampak z razvojem pravil za prečkovanje nelatiničnih pisav. Ne le, da mnoge nelatinične pisave različno prečkujemo v katerega od svetovnih jezikov, tudi mednarodno/lokalno uveljavljenih prečkovalnih sistemov je več. To je brez dvoma moteče, toda tudi jeziki z latinično pisavo spreminjajo pravopisna pravila.¹⁵ Slovenska pravopisna pravila npr. pri arabski pisavi navajajo nekatere drugačne latinične ustreznike, kot jih navajajo angleško-francoske prečkovalne tabele (npr. *th* za črko *sa*, v SP je *s*). V pravilih navedeno prečkovanje (transliteriranje), iz katerega je izpeljano »slovenjenje« (transkribiranje), bi pri arabski, hindijski, hebrejski in perzijski pisavi moralo navesti, iz katerega transliteracijskega/transkripcijskega sistema izhaja. Le tako bi uporabnik lahko z gotovostjo podomčil npr. arabski zapis, na katerega je naletel v angleškem besedilu.

Pravopis takega prevzemanja iz nelatiničnih pisav sicer ne svetuje. Čeprav ne navaja kitajskih, japonskih in hindijskih pismenk, kot tudi ne znakov iz pisav, ki jih je preprosto izpuštil. Vrhunec pravopisnih pravil je vodilo, zapisano že v pravilih iz leta 1962, da v slovenščini pri prevzemanju izrazov iz nelatiničnih pisav »opuščamo prečkovalne ovinke prek drugih jezikov, npr. angleščine /.../« (SP 2001: §1118). Res me zanima, koliko slovenskih piscev, ki so npr. tako leta 1962 kot leta 1990 ali leta 2001 pisali o Afganistanu, je lastna imena preverjalo po arabskih zapisih ... Ne da bi se trudili z dokazovanjem, lahko z gotovostjo rečemo, da sodobna slovenščina iz nelatiničnih pisav veliko večino besed prevzema le iz jezikov z latinično ali (manj pogosto) cirilično pisavo.

Prevzemanje izrazov nelatiničnih pisav prek latinične pisave je vse prej kot posebnost, kot to menijo pravopisna pravila: »Posebnost so imena, ki so na ta področja /op. A. P.: tipov lastnih imen/ prišla iz evropskih jezikov, pisanih latinično; ta pišemo v skladu s pravili za pisavo ustreznih jezikov, npr. *New Delhi*, *Salisbury*« (SP 2001: §1118). Na osnovi te, povsem obrobno navedene »posebnosti«, ob kateri so avtorji pozabili dodati, da gre za kolonialne oblike zemljepisnih imen, lahko celo v duhu obstoječih slovenskih pravopisnih pravil rečemo, da tuje besede v slovenščini preprosto prevzamemo v polcitatni obliki in prek prečkovalnih ovinkov. A proti temu izrecno govori več členov in pravila so pri slovenskih piscih razumljena drugače.

¹⁵ Slovenski pravopis iz leta 2001 teh sprememb ne upošteva, saj je dodatek »Pisave za posamezne jezike« ostal nespremenjen. Tako npr. v romunščini od leta 1995 polglasnika ne zapisujejo z *î*, ampak z *â* (ne več *Vilcea*, ampak *Vâlcea*).

Zaključek

Obstoječa pravila slovenskega pravopisa so prehitro poenostavila nekatere stvari in iz izjem skovala pravilo, ki je v prvi vrsti nepraktično in zato v pisni slovenščini posledično tudi ni dosledno uporabljano. Zgoraj opisane očitke bi lahko strnil v naslednje skope ugotovitve:

- (a) nobenega splošnega potrdila ni, po katerem lahko trdimo, da podomačene (izgovoru prilagojene) oblike tujih besed prevladujejo nad nepodomačenimi, še posebej pri osebnih in zemljepisnih imenih;
- (b) prevzemanje osebnih in zemljepisnih imen je bistveno drugačno od prevzemanja občnih besed in stvarnih imen;
- (c) sodobne tuje besede v slovenščini vedno prevzemamo prek latinične pisave, izjemoma še cirilice; tudi tiste, ki so izvorno napisane v kakšni od drugih nelatiničnih pisav;
- (č) različno pisanje glasov v posameznih jezikih ne pomeni, da imamo na svetu več kot eno latinično pisavo;
- (d) govorniki jezikov, ki uporabljajo nelatinično pisavo, so sami razvili pravila za prečrkovanje svojih izrazov v latinično pisavo, mnoga so tudi mednarodno uveljavljena.

Dovolite, da za zaključek misli strnem v predlog za prevzemanje besed v slovenščini (namesto obstoječega, obravnavanega v SP 2001: §161–225 in večjem delu §1071–1134), ki naj, če ne drugega, sproži premislek o tematiki.

1 Splošno

Prevzeti izrazi so občne besede ali lastna imena. Lastna imena delimo na stvarna, zemljepisna in osebna imena.

2 Vir prevzetih besed

V slovenščini besede iz vseh tujih jezikov prevzemamo prek oziroma iz latinične in cirilične pisave ter nekaterih izumrlih pisav (starogrške, starohebrejske, danjčice, metelčice in gotice). Iz latinične pisave osnovo besed prevzemamo v oblikovno nespremenjeni obliki, tudi takrat, ko ne moremo ugotoviti, ali je osnova prečrkovana po trenutno veljavni mednarodni, lokalni ali kateri drugi, ne tako priporočljivi obliki.

Opomba. Različni svetovni jeziki tuje besede sprejemajo v skladu s svojimi pravopisnimi pravili, ki so lahko neenotna tudi znotraj istega jezika, vključno z rabo velike začetnice ali določitvijo besednih enot pri nelatiničnih pisavah. Spremembe povzročijo menjave pravopisnih pravil, ki jih moramo pri prevzemanju upoštevati.

2.1 Izjema 1: tipografske poenostavitve

Izključno zaradi tipografskih razlogov lahko izjemoma in v skladu z določili nadomeščamo latinične črke, ki jih osnovna latinična abeceda ne pozna, in sicer tako, da izpuščamo (neslovenska ali redko uporabljana) ločevalna oziroma naglasna znamenja: *Kopenhagen* [København], *Strauss* [Strauß], *Quebec* [Québec].

2.1.1 Posebnost 1: tipografske poenostavitve iz azijskih in arabskih jezikov

Tipografske poenostavitve so še posebej pogoste pri azijskih in arabskih jezikih, saj pogosto uporabljajo redka znamenja: *Le Duc Anh* [Lê Đứ'c Anh], *Kitabistan* [Kiṭābistān], *An Nasiriyah* [An Nāṣirīyah].

2.1.2 Posebnost 2: tipografske poenostavitve iz slovanskih jezikov

Pri slovanskih jezikih je (redka) tipografska poenostavitev lahko tudi glasovna, toda pisec mora z gotovostjo povzeti izgovor: *Dvoržak* [Dvořak] (in ne *Dvorak*), *Demenova* [Demänová] (in ne *Demanova*), *Čenstohova* [Częstochowa] (in ne *Czestochowa*).

3 Občne besede in stvarna imena

Prevzemanja občnih besed in stvarnih imen se v slovenščini izogibamo ter jih raje prevajamo: *obritoglavec*, *medmrežje*, *Kongresna knjižnica*, *Pri treh klobukih*.

Opomba: imen podjetij (ali projektov) in naslove skladb sodobne zabavne glasbe redko prevajamo: (*podjetje*) *General Motors*, (*sonda*) *Pioneer*, (*skladba*) *Yesterday*.

3.1 Izjema: podomačeni izrazi

Zaradi stilnega učinka ali piščevega mnenja, da je prevod izraza vprašljiv, občne besede lahko prevzamemo tako v podomačeni (izgovoru prilagojeni) kot polcitatni obliki, stvarna imena pa le v polcitatni obliki: *skinhed* / *skinhead*, *cede* / *CD*, *joga* / *yoga*, *internet* / *Internet*, (*knjižnica*) *Library of Congress*, (*gostilna*) *Kod tri šišira*.

4 Zemljepisna in osebna imena

Večine zemljepisnih in osebnih imen ne prevajamo in domačimo glede na izgovor, ampak v skladu z določili člena »Viri prevzetih besed« prevzamemo polcitatno (po možnosti z vsemi dodatnimi črkovnimi znamenji): *Kaurismäki*, *Mao Zedong*, *Gyatso*, *U Thant*, *Kawabata*, *Yi Ch'ang-ho*, *Kenyatta*, *Sharon*, *Osama Bin Laden*, *Jordan*; *Köln*, *Chongqing*, *Da Nang*, *Bhopāl*, *Chiba*, *Inch'ōn*, *Conakry*, *Be'er Sheva*, *Mazār-e Sharīf*, *Washington*.

4.1 Izjema 1: podomačena osebna in zemljepisna imena

Glede na izgovor domačimo nekaj redkih zemljepisnih in starih osebnih imen, za katera se je v slovenščini že ustalila svojska, izgovoru prilagojena oblika: *Pariz* [Paris], *Peking* [Beijing], *Džakarta* [Jakarta], *Nižni Novogorod* [Nižnij Novogorod]; *Kolumb* [Columbus, Colombo], *Homeini* [Khomeini, Khomeyni], *Šaka Zulu* [Shaka Zulu], *Čangkajšek* [Chiang Chieh-Shih].

Enako ravnamo tudi z večino imen iz antičnih jezikov (latinščine, starogrščine, starohebrejščine): *Plavt*, *Parmenid*, *Izak*; *Hispanija*, *Evboja*, *Sidon*. Pri drugih starih imenih, tako evropskih kot neevropskih, podomačeno obliko uporabimo le takrat, ko s precejšno gotovostjo lahko povzamemo izgovorjavo: *Šiva* [Shiva], *Yggdrasil*, *Kecalkoatl* [Quetzalcóatl], *Ngarinyin*.

4.1.1 Posebnost 1: prevedena zgodovinska osebna imena

Nekatera zgodovinska osebna imena vedno prevajamo. To so imena in vzdevki evropskih vladarjev (tudi njihova rodovinska imena) in srednjeveška imena, imena krščanskih svetnikov in imena papežev: *Ivan I. Brez dežele*, *Katarina Aragonska*, *Erazem Rotterdamski*, *bratje iz Limburga*, *Tomaž Akvinski*, *Janez Pavel II.*

4.1.2 Posebnost 2: prevedena zemljepisna imena

Krajevna imena, ki so del slovenskega narodnostnega ozemlja, vedno navajamo v slovenski obliki: *Trst*, *Celovec*, *Trdinov vrh* (*Trieste*, *Klagenfurt*, *Sveta Gera*).

Občnozemljepisne izraze pri znanih zemljepisnih imenih (ali zaradi stilnega učinka tudi pri ne tako znanih) lahko tudi delno prevajamo: *Amundsenovo morje*, *Javanski jarek*, *otok Phi Phi*. Svojlino ali pridevniško obliko tvorimo glede na to, ali je izvor imena osebno ali zemljepisno ime): *Beringov preliv*, *Celebeško morje*.

Opomba. Kolikor je občnozemljepisni izraz del zemljepisnega imena (zemljepisno ime je enobesedno oziroma ne vemo, ali ima ali ne tudi občezezemljepisno ime) ali pa izvora geografskega imena ne poznamo, se pridevniški obliki ali delnemu prevodu občnozemljepisnega pojma izognemo: (*otok*) *Ko Phi Phi* [Ko Phi Phi], (*jezero*) *Great Bear Lake* [Great Bear Lake], *gorovje Ozark* [Ozark Mountains], (*mesto*) *Leopoldesville* [Leopoldesville].

4.2 Izjema: izmišljena osebna in zemljepisna imena

Z izmišljenimi osebnimi in zemljepisnimi imeni ravnamo podobno kot z občnimi besedami in stvarnimi imeni, lahko jih prevzemamo polcitatno, glasovno domačimo ali prevajamo: *Sickboy* / *Sikboj* / *Tabolan*, *Shire* / *Grofija* / *Šajerska*, *K-Paks* / *K-Pax*.

Ostaneta še dve težavi. Prva je vprašanje, kakšne so tipografske poenostavitve in kako vedeti, da je beseda zapisana po lokalnih/mednarodnih prečrkovalnih pravilih, druga pa, za katera osebna in zemljepisna imena se je v slovenščini že ustalila svojska raba. Odgovor na prvo vprašanje je treba poiskati v seznamih tipografskih ustreznih in pravopisnih pravilih tujih jezikov (pri nelatiničnih pisavah jih moramo primerjati z drugimi standardi za transliteracijo/transkripcijo). To vprašanje se pravzaprav ne tiče slovenskega pravopisa, ampak je povezano s pravopisnimi pravili jezikov z latinično ali cirilično pisavo, od koder prevzemamo tuje besede. Na drugo vprašanje, o imenih z ustaljeno podomačeno obliko, lahko odgovori le korpusna lingvistika, in sicer z normativno ugotovitvijo, katera lastna imena je slovenščina nedvomno posvojila v podomačeni ali (delno) prevedeni obliki. Tu pa je slovarski del novega slovenskega pravopisa priložnost normativne kontrole žal prepoceni napravil, tako z neznanstvenim pristopom do (lastnoimenskega) geslovnika kot s

spornimi pravopisnimi načeli o prevzemanju besed. Še več: obdržal je zastarelo spodbudo za njihovo glasovno domačenje. Zmeda pri prevzemanju tujih besed, posebej lastnih imen, se bo v slovenščini torej zagotovo nadaljevala.

Izbrana literatura

ALA-LC *Romanization Tables*, 1997. Transliteration schemes for non-Roman scripts. Washington D.C.: Library of Congress. Na spletu <http://www.loc.gov/catdir/cpsd/roman.html>.

Aubelj, Bronislava, 1997. *Antična imena po slovensko*. Ljubljana: Modrijan.

Bajt, Drago, 2002. Zadnji pravopis – poslednji pravopis?. *Nova revija* 21. 239–240. 2–10.

Breznik, A. in Ramovš, F., 1938. *Slovenski pravopis*. Mala izdaja. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna R.Z.Z.O.Z.

Coulmas, Florian, 1999. *Encyclopedia of writing systems*. Oxford: Blackwell.

Gams, Ivan, 1981: Zemljepisna naselbinska imena v Načrtu pravil za novi slovenski pravopis: predlog za spremembe. Spoznanja in pripombe javne razprave o načrtu pravil za novi slovenski pravopis. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 24–26.

Hadži, Saš, 1989. Še enkrat o pisanju kitajskih besed. *Naši razgledi* 38. 1. 31.

Kocjan-Barle, Marta, 2002. Slovenski pravopis 2001 med znanostjo in (ne)uporabnostjo. *Nova revija* 21. 239–240. 11–25.

Lipovec, Albinca, 1982/83. Prečrkovanje čeških lastnih imen. *Jezik in slovstvo* 28. 2. 53–54.

Slovenski pravopis, 1950. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Slovenski pravopis, 1962. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Slovenski pravopis (SP), 2001. Ljubljana: Založba ZRC.

Lenarčič, Simon, 2002a. Čeri v slovenskem pravopisnem morju. *Sodobnost* 66. 1. 31–48.

Lenarčič, Simon, 2002b. Čeri v slovenskem pravopisnem morju (2). *Sodobnost* 66. 3. 301–314.

Lenarčič, Simon, 2002c. Pojasnila (k odgovoru Simona Lenarčiča »Čeri v slovenskem pravopisnem morju«). *Sodobnost* 66. 7–8. 884–898.

Report, 1998. Report of the UN Group of Experts on Geographical Names Working Group on »Toponymic Data Exchange Formats and Standards« to the Seventh United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names. New York: skripta.

Rošker, Jana, 1989. Pinyin ali »pinjinščina«. O pravilnem pisanju kitajskih imen. *Naši razgledi* 38. 1. 31.

Šprajc, Ivan, 1984: Nekaj misli o transkribiranju tujih imen v naši literaturi. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24. 3. 56–59.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), 1997 (1970–1991). Ljubljana: DZS.

The Chicago Manual of Style, ¹⁴1993. Chicago, London: The Chicago University Press.

Toporišič, Jože, 1972. Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 20. 3. 285–318.

Toporišič, Jože, 2000. Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja.

Urbančič, Boris, 1978. Nekaj pripomb k načrtu pravil slovenskega pravopisa. *Slavistična revija* 26. 1. 79–95.

Veliki atlas sveta, 1996. Ljubljana: DZS. (Prvič objavljen 1992 kot *Veliki družinski atlas*.)

Veliki splošni leksikon, 1996–1997. Ljubljana: DZS.

Verona, Eva, 1970. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske.

ZNAČKA, 2001. Priročnik za določanje značnic pri katalogizaciji. Ljubljana: NUK.

Izbrane spletne strani

COBISS <<http://www.izum.si/cobiss>>

FIDA <<http://www.fida.net>>

GeoNet <<http://164.214.2.59/gns/html/index.html>>

IFLA <<http://www.ifla.org>>

IPA <<http://www2.arts.gla.ac.uk/IPA/fullchart.html>>

ISO TC/46/SC2 <<http://www.elot.gr/tc46sc2/>>

KOMISIJA ZA STANDARIZACIJO ZEMLJEPISNIH IMEN <<http://www.gov.si/kszi/index1.html>>

LECLERC, Jacques. L'aménagement linguistique dans le monde <<http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/>>

LIBRARY OF CONGRESS <<http://www.loc.gov/>>

UNGEGN <<http://www.eki.ee/wgrs/>>

UNICODE <<http://www.unicode.org/>>